

กัณฑ์ที่ ๒๒ | อุทานคาถา

๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ ทน)

ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา
อาตปิโน ฉายโต พุราหฺมณฺสฺส
อถสฺส กงฺขา วปยฺนฺติ สพุพา
ยโต ปชานาติ สเหตุธมฺมํฯ
ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา
อาตปิโน ฉายโต พุราหฺมณฺสฺส
อถสฺส กงฺขา วปยฺนฺติ สพุพา
ยโต ขยํ ปจฺจยํ อเวทิกํฯ
ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา
อาตปิโน ฉายโต พุราหฺมณฺสฺส
วิฐุปยํ ติฏฐฺติ มารเสนํ
สุโรว โภภาสยมนฺตลิกฺขนฺติฯ

อภิ.ก.(บาลี) ๓๗/๕๔๕/๒๐๖

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงในอุทานคาถา ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเปล่งขึ้นด้วยพระองค์เอง มิได้ปรารภสิ่งหนึ่งสิ่งใด ปรารภแต่ธรรมสิ่งเดียวเท่านั้น ทรงเปล่งอุทานคาถาขึ้นดังที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้น อุทานคาถานี้เป็นความเปล่งขึ้นจาก พระโอรสของพระองค์เอง เปล่งขึ้นด้วยมาปรารภถึงธรรมว่าเป็นของอัครจรรยนิกร ธรรมนะเป็นของอัครจรรย บัดนี้ท่านทั้งหลายทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต จงตั้งใจให้บริสุทธิ์สนิท ฟังอุทานคาถาซึ่งเปล่งขึ้นจากพระทัยของพระบรมศาสดา ปราภฏโดยวาระพระบาลีว่า

ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา อาตปิโน ฉายโต พุราหฺมณฺสฺส อถสฺส กงฺขา วปยฺนฺติ สพุพา ยโต ปชานาติ สเหตุธมฺมํฯ

แปลเป็นสยามภาษาว่า

เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อเมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะพราหมณ์นั้นได้ รู้จักธรรมว่าเกิดแต่เหตุ

เมื่อใดธรรมทั้งหลายเกิดแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัย ทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป นั้นได้รู้จักธรรมว่าเกิดแต่เหตุ

เมื่อใดธรรมทั้งหลายเกิดแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เพราะพราหมณ์นั้น ได้รู้จักความสิ้นไปของ

ปัจจัยทั้งหลาย

เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏขึ้นแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ พราหมณ์นั้น ย่อมกำจัดมืดเสียได้ ดำรงอยู่เหมือนดวงอาทิตย์อุทัยขึ้นมากำจัดความมืด ทำอากาศให้สว่างฉะนั้น

นี่เป็นธรรมที่ลึกซึ้ง ไม่ใช่เป็นของรู้ง่าย รู้ถึงได้ยากนัก ธรรมทั้งหลายที่ปรากฏแก่พราหมณ์นั้น เราควรจะรู้ ธรรมอะไรที่ปรากฏแก่พราหมณ์นั้น และก็บอกลักษณะทำทางไว้ให้เสร็จ เสมือนดวงอาทิตย์ขึ้น ขึ้นไปแล้วกำจัดความมืด ทำอากาศให้สว่าง นี่เป็นข้อใหญ่ใจความสำคัญนัก จะเอาธรรม ตรงไหน ดวงไหน ขึ้นไหน อันไหน กัน ธรรมที่เกิดขึ้นแก่พราหมณ์นั้น ถ้าว่าไม่รู้จักธรรมดวงนั้น ฟัง ไปเถอะ สักร้อยครั้ง ก็ไม่ได้เรื่อง ไม่ได้เรื่องได้ราวทีเดียว อุทานคาถานี้ลึกซึ้งอยู่ ไม่ใช่ของง่าย เผอิญ จะต้องกล่าวไว้ย่อ ไม่ได้กล่าวพิสดาร เรียกว่า อุทานคาถา

ธรรมที่ปรากฏแก่พราหมณ์นั้น เป็นมนุษย์ เป็นหญิงก็ดี ชายก็ดี ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิตไม่ว่า ที่ปรากฏ อยู่บัดนี้มีธรรมบังเกิดขึ้นกับใจบ้างไหม ที่ปรากฏอยู่เสมอนะ บางคนก็มี บางคนก็ไม่มี ที่ไม่มีนั้นเทียบ ด้วยคนตาบอด ที่ธรรมปรากฏขึ้นแล้วนะ เทียบด้วยคนตาดี เรื่องนี้พระองค์ทรงรับสั่งในเรื่องธรรมว่า ติฏฐมมสุขวิหารี ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันทันตาเห็น ธรรมที่บังเกิดปรากฏอยู่กับตัวนะ พวกมี ธรรมกาย มีธรรมปรากฏแก่ตัวเสมอ พวกไม่มีธรรมกาย นานๆ จะปรากฏธรรมสักครั้งหนึ่ง ธรรมที่ ปรากฏขึ้นนะประจำตัวเขียวนะ ติดอยู่กับใจของบุคคลนั้น สว่างไสว ถ้าปฏิบัติดีๆ เหมือนดวงอาทิตย์ ในกลางวันเขียวนะ แจ่มจ้าอยู่เสมอ แต่ว่าใจนั้นต้องจรดอยู่กับธรรม ถ้าว่าใจไม่จรดอยู่กับธรรม หรือ ธรรมไม่ติดอยู่กับใจละก็ ความสว่างนั้นก็หายไปเสีย เหมือนอย่างตามประทีปในเวลากลางวัน ประทีป อย่งยอมๆ ความสว่างก็น้อย ประทีปนั้นขยายออกไป ความสว่างก็ขยายออกไป อย่างนั้นแหละ ฉันทิด ธรรมก็มีหลายดวง สว่างต่างกันอย่างนั้นเหมือนกัน

ธรรมนะอยู่ที่ไหน มนุษย์อยู่ที่ไหนธรรมอยู่ที่นั่น มนุษย์มีธรรมด้วยกันทุกคน เขาเรียกว่าดวงธรรมที่ ทำให้เป็นกายมนุษย์ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ไสบริสุทธิ เท้าฟองไข่แดงของไก่ ถ้าว่าผู้ทำ ธรรมเป็นละก็ ใจไปติดที่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น ติดอยู่ที่นั่น นั่นแหละ ได้ชื่อว่าธรรมนั้น ปรากฏแก่มนุษย์คนนั้นแล้ว

ถ้าว่ากายมนุษย์ละเอียด ใจมนุษย์ละเอียดก็ติดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด นั้น ๒ เท้าฟองไข่แดงของไก่ ได้ชื่อว่าธรรมนั้นปรากฏแก่กายมนุษย์ละเอียดนั้นแล้ว

ถ้าว่าเป็นกายทิพย์ ใจก็ไปติดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ถ้าว่าไม่ติดอยู่ในธรรมดวง นั้น ไม่เห็นธรรมดวงนั้นแจ่ม ได้ชื่อว่าธรรมยังไม่ปรากฏ เมื่อธรรมปรากฏแล้ว ก็เห็นธรรมดวงนั้นแจ่ม ๓ เท้าฟองไข่แดงของไก่ ดวงขนาดนั้น ดวงกลม

กายทิพย์ละเอียดเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด ๔ เท้าฟองไข่แดงของไก่ แจ่มอยู่กับใจ เสมอ นั้นได้ชื่อว่าธรรมปรากฏแก่กายทิพย์ละเอียดแล้ว

กายรูปพรหม ใจติดอยู่กับศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม ไสเท้าฟองไข่แดงของไก่ ไส

บริสุทธิ นั้นแหละ ธรรมนั้นปรากฏแก่กายรูปพรหมแล้ว

กายรูปพรหมละเอียด เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด เห็นดวง สี ๖ เท้าฟองไข่แดง ของไก่ ติดอยู่กับใจเสมอ สว่างไม่มีด ได้ชื่อว่าธรรมนั้นปรากฏ แก่กายรูปพรหมละเอียดแล้ว

กายอรูปพรหม ใจติดอยู่กับดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม ๗ เท้าฟองไข่แดงของไก่ เห็นแจ่มอยู่ เสมอไป นั้นได้ชื่อว่าธรรมดวงนั้นปรากฏแก่กายอรูปพรหมแล้ว

กายอรูปพรหมละเอียด ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด ๘ เท้าฟองไข่แดงของไก่ ใจอรูป พรหมละเอียดติดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด เห็นใสชัดปรากฏ ๘ เท้า ฟองไข่แดงของไก่ นี้เห็นปรากฏอย่างนี้ละก็ นั้นแหละได้ชื่อว่าธรรมนั้นปรากฏแก่กายอรูปพรหม ละเอียดแล้ว

ถ้ากายธรรม ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายเท้าหน้าตัดกรรมกาย กลมรอบตัว ถ้าใจของธรรมกายติด อยู่ที่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย ติดอยู่เสมอละก็ นั้นแหละ ได้ชื่อว่าธรรมนั้นปรากฏแก่กรรมกาย นั้นแล้ว

ธรรมกายละเอียดเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายละเอียด วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๕ วา กลมรอบตัว กายธรรมพระโสดา เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมพระโสดา วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๕ วา กลมรอบ ตัว ติดอยู่กับใจพระโสดา พระโสดานั้นได้ชื่อว่ามิธรรมประจำใจแล้ว ได้ชื่อว่าธรรมนั้นปรากฏแก่กาย ธรรมพระโสดาแล้ว

พระโสดาละเอียด พระสกทาคา สกทาคาละเอียด พระอนาคา อนาคาละเอียด พระอรหัต อรหัต ละเอียด พวกนี้ติดอยู่เสมอไม่หลุด ติดอยู่เสมอนั้นได้ชื่อว่า ธรรมปรากฏขึ้นแล้ว แต่พวกที่ยังไม่เห็น ไม่มี ไม่เป็นปรากฏ ได้ชื่อว่ายังไม่เห็น ไม่มี ไม่เป็นปรากฏ ธรรมนั้นได้ชื่อว่าไม่ปรากฏ

ตามกำหนดวาระพระบาลี ยथा หเว ปาตุภวานุติ ธมฺมา อาตาปิโน ฉายโต พุราหมณฺสุส แปลเนื้อ ความว่า เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ ผู้เพ่งอยู่แล้วก็เห็นดวงธรรม นั้นแหละ นี้แหละได้ชื่อว่าธรรมปรากฏแก่พราหมณ์ทะเล อถสุส กงฺขา วปยฺนติ สพุพา เมื่อนั้นความ สงสัยทั้งปวงของพราหมณ์ยอมสิ้นไป ก็ใจไปติดอยู่เสียกับธรรม เห็นธรรมแล้ว ก็หมดสงสัยในเรื่อง ธรรมกันเสียที เห็นแล้ว ติดแล้ว ปรากฏแล้ว หมดสงสัยในเรื่องธรรมกันเสียที พวกเรานี้มันสงสัยทุก คนนั้นแหละ ธรรมมากมายนัก โนนก็ธรรม นี้ก็ธรรม ไม่รู้จะไปเอาธรรมที่ไหนแน่ ไม่รู้จะเอาธรรม ที่ไหนแท้ๆ นี้ธรรมอันนี้แหละเป็นตัวจริงละ ให้เอาใจติดอยู่ตรงนี้แหละ อย่าไปเที่ยวหาอื่นให้มันอื่น จากศูนย์กลางกายมนุษย์กลางกายของตัวไปเลย ตรงนั้นแหละ เอาใจไปจรดอยู่ตรงนั้นแหละ ถ้ายังไม่ เห็น นานๆ เข้าก็เห็นเอง พอถูกส่วนเข้าก็เห็นเอง ที่ไปหาที่อื่น ไปโนน ไปตรงโน้น ไปตรงนี้ ไปที่โนน ไปที่นี่ ไปหาธรรมในป่าในดงในดงกันยกใหญ่ทีเดียวเพราะไม่เห็น พอไปเห็นเข้าแล้ว โธ่ ผ้าโพกหัว หาแทบตายไม่เห็น อยู่บนหัวนี้เอง ไปหาธรรมแทบตาย ธรรมอยู่กลางตัวของตัวๆ นั้นเอง นั้นแหละ ธรรมอยู่ตรงนั้นแหละ แต่ว่าไม่ปรากฏขึ้น เมื่อปรากฏขึ้นแก่พราหมณ์แล้ว พราหมณ์ก็หมดสงสัย ยติ ปชานาติ สเหตุธมฺมิ เพราะพราหมณ์นั้นได้รู้จักธรรมว่าเกิดแต่เหตุ ได้รู้ว่าธรรมเกิดแต่เหตุ

ธรรมเกิดแต่เหตุอย่างไร? ก็เพ่งพินิจพิจารณาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์ เหมือนกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า เท้าฟองไข่แดงของไก่ เออ ธรรมดวงนี้ เกิดแต่เหตุ รู้ที่เดียว เกิดแต่เหตุ เหตุอะไร? เพราะมนุษย์ทำบริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา บริสุทธิ์ใจ ไม่มีร่องเสียดเยี้ยว นิดเดียวเท่าปลายผมปลายขนก็ไม่มี กลับเป็นคนอีกทีก็เป็นมนุษย์อีก ดวงธรรมอันนั้นเป็นขึ้นอีก ดวงธรรมดวงเก่านั้นหมดไป หมดอำนาจหมดชีวิตไป กลับเป็นมนุษย์ดังเก่าอีก ก็มีธรรมดั่งเก่าแบบเดียวกัน อ้อ ธรรมนี้เกิดแต่เหตุอย่างนี้ เกิดแต่เหตุที่มนุษย์ทำนี่เอง

ถ้าว่ามนุษย์ไม่ทำความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ ให้่องแท้งแล้วละก็ ไม่ได้เป็นมนุษย์ กลับไปเป็นอสุรกาย เป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นสัตว์นรกไป ธรรมนั้นก็เสียไป ดำ ขุ่นหมอง เศร้าหม่นไปหมด แต่ว่าสัตว์นั้นไม่เห็น ถ้าเห็นแล้วไม่ไปนรกแน่นอน ไม่ไปละ กลับเป็นมนุษย์ทีเดียว นี่แหละได้ดวงธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์แล้ว เห็นไหมล่ะ ด้วยวิธีบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ กายมนุษย์ละเอียดก็เช่นเดียวกัน ดวงธรรมละเอียดลง ไปกว่านี้ ๒ เท้าฟองไข่แดงของไก่ ทั้งกายมนุษย์หยาบ มนุษย์ละเอียด ทั้ง ๒ กายนั้น เป็นกายที่มารวมกัน อุตสาหะพยายามรักษาความบริสุทธิ์ของตัวไว้ บริสุทธิ์กาย วาจา ใจ ไม่มีร่องเสียดเยี้ยว เมื่อบริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ ไม่มีร่องเสียดเยี้ยวแล้วละก็ อุตสาหะพยายามเหมือน ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา นั้นแหละ อุตสาหะบำเพ็ญทาน ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา อุตสาหะให้ทานตามกาล ตามสมัย ตามกำลังของตน อุตสาหะรักษาศีลให้ดียิ่งขึ้นไป กาย วาจา ใจ ไม่ให้เดือดร้อนใคร ไม่ให้กระทบกระเทือนใคร ตัวเองก็ไม่เดือดร้อน ไม่ให้กระทบกระเทือน คนอื่นก็ไม่ให้เดือดร้อน ไม่ให้กระทบกระเทือน รักษากาย วาจา ใจ ไว้เป็นอันดี เรียกว่าศีล สุตะ ถึงวันธรรมสวณะก็อุตสาหะพากันมาสดับตรับฟัง พระธรรมเทศนาอย่างนี้แหละ เหมือนภิกษุสามเณร ก็อุตสาหะพากันมาสดับตรับฟังพระธรรมเทศนา ทำอย่างนี้เรียกว่าสุตะ จาคะ กระทบกระเทือนกันบ้างก็ช่างเถิด ให้อภัย ไม่ถือเอาโทษ ไม่ถือเอาความขุ่นมัวเศร้าหมองอันใด ให้อภัยกันเสียหมดทีเดียว อยู่ด้วยกันตั้งร้อยตั้งพันก็ไม่เป็นไร ยิ้มแย้มแจ่มใสกันดี เพราะให้อภัยซึ่งกันและกัน

ปัญญา รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มีใช่ประโยชน์ สูงและต่ำ ดีชั่ว ผิดชอบ เมื่อเราตั้งอยู่ในความเป็นผู้ใหญ่ก็ต้องมีใจโอบอ้อมอารีต่อผู้น้อย ต้องมีใจอย่างนั้น นั่นเรียกว่ามีปัญญา ต้องอยู่ในความโอบอ้อมอารี เราเป็นผู้น้อยก็ต้องตั้งอยู่ในความเคารพ ยำเกรงผู้ใหญ่ อย่าถือเอาแต่ตัวของตัวไม่ได้ หรือไม่เช่นนั้น ผู้ปกครองก็ต้องใจโอบอ้อมอารี ผู้ผู้ใหญ่ปกครองก็ต้องเคารพยำเกรงต่อผู้ใหญ่ อย่างนี้อยู่เป็นสุขเบิกบาน สาราญใจ ต้องเคารพคารวะซึ่งกันและกัน ผู้น้อยผู้ใหญ่เป็นลำดับลงไป เคารพซึ่งกันและกันตามหน้าที่ ตามพรรษาอายุ ตามคุณธรรมนั้นๆ ดังนี้ได้ชื่อว่าแตกกายทำลายขันธจากมนุษย์โลกนี้ ทำดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ให้บังเกิดขึ้น ๓ เท้าฟองไข่แดงของไก่ โดหนักขึ้นไป ดีหนักขึ้นไป กายทิพย์ทั้งหยาบทั้งละเอียด ทำละเอียดลงไป แบบเดียวกัน ทำให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก

เรายังเวียนว่ายตายเกิดในกามภพนี้ สุขไม่พอ ต้องทำให้สูงขึ้นไปกว่านี้ อุตสาหะทำรูปฌาน เมื่อบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ ศีลก็บริสุทธิ์เป็นอันดีแล้ว กาย วาจา ใจ ก็บริสุทธิ์เป็นอันดี ทาน ศีล สุตะ จาคะ

ปัญญา ก็สมบูรณ์บริบูรณ์ดีแล้ว ตั้งใจแน่วแน่ บำเพ็ญภาวนาให้บังเกิดมีขึ้น ใจหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมนั้น ใจหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น กายมนุษย์ละเอียดนั้น หยุดนิ่งพอถูกส่วนเข้า เห็นดวงปฐมฌานทีเดียว วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๘ ศอก กลมรอบตัว นั้นเรียกว่าดวงปฐมฌาน แล้วก็นิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงปฐมฌานนั้นแหละ พอถูกส่วนเข้าก็บังเกิดดวงทุติยฌาน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๘ ศอกเท่ากัน กลมรอบตัวเท่ากัน หยุดนิ่งอยู่กลางดวงทุติยฌาน พอนิ่งถูกส่วนเข้า เกิดดวงตติยฌานขึ้นจากดวงทุติยฌานนั้น วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๘ ศอก กลมรอบตัว ใจก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงตติยฌานนั้น ถูกส่วนเข้า เห็นดวงจตุตถฌาน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๘ ศอก กลมรอบตัว ๔ ดวงนี้ เป็นปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน เมื่อทำฌานให้เกิดมีขึ้นเช่นนี้แล้ว อานาจฌานนี้แหละ อานาจความบริสุทธิ์ กาย วาจา ใจ อานาจทาน ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เป็นเหตุให้บังเกิดธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม ๕ เท้าฟองไข่แดงของไก่ กลมรอบตัว ฟองไข่แดงของไก่ ๔ ดวงมารวมกันเข้าเป็นดวงเดียว กลมรอบตัว ทั้งหยาบทั้งละเอียดแบบเดียวกัน

ถ้าว่าทำยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ใจของกายมนุษย์ ใจของกายรูปพรหมนั้น หยุดนิ่ง อยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมทั้งหยาบทั้งละเอียด พอถูกส่วนเข้า รู้ว่าฌานสูงขึ้นไปกว่านี้มี นิ่งอยู่กลางจตุตถฌานนั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นนิ่งอยู่กลางจตุตถฌานนั้น วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๘ ศอก กลมรอบตัว เหมือนกัน ใจรูปพรหมก็นิ่งอยู่ศูนย์กลางอากาศนั้น พอถูกส่วนเข้า เข้าถึงอากาศอันญายตนฌาน กายรูปพรหมเข้าไม่ได้ กายอรูปพรหมก็ปรากฏขึ้น ใจกายอรูปพรหมก็นิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงอากาศอันญายตนะนั้น ถูกส่วนเข้า เห็นวิญญาณัญญายตนะ เห็นชัดทีเดียว รู้ว่าเกิดมาจากกลางของอากาศนั้น วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๘ ศอก กลมรอบตัวเหมือนกัน ใจของอรูปพรหมทั้งหยาบทั้งละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางของดวงรู้นั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอากิญจัญญายตนะ รู้ละเอียด วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๘ ศอก กลมรอบตัวเหมือนกัน ใจของอรูปพรหมก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงรู้ละเอียดนั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นรู้ก็ใช่ไม่รู้ก็ใช่ อยู่กลางดวงของรู้ละเอียดนั้น เรียกว่า เนวสัญญานาสัญญายตนะ รู้ก็ใช่ไม่รู้ก็ใช่ ให้เกิดขึ้นดังนี้ได้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นอรูปฌาน ดวงธรรมนั้นก็โตออกไป ถ้าว่าวัดฟองไข่แดงเป็นที่ตั้งละก็ ๘ เท้าฟองไข่แดงของไก่ ๘ เท้า โตขึ้นไปดังนี้ ก็รู้ที่เดียวว่า ธรรมเหล่านี้ที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นจากเหตุ เหตุ เพราะทำขึ้น บำรุงขึ้นให้เป็น ถ้าไม่บำรุงขึ้น ไม่ทำขึ้น ไม่เป็น ก็มุ่งจะให้สูงขึ้นไปกว่านั้น ก็ทำขึ้นไปได้ อีก

กายอรูปพรหมนั้นจะทำต่อขึ้นไป ซึ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม พอถูกส่วนเข้า ก็เดินศีลเทียว ฟังอยู่ในเนวสัญญานาสัญญายตนะ ดวงธรรมที่ละเอียดจริงนั้นแหละ ก็เห็นดวงศีล วัดผ่าเส้นศูนย์กลางคืบหนึ่ง เท้าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลนั้น ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ วัดผ่าเส้นศูนย์กลางคืบหนึ่ง กลมรอบตัว หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิ พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา วัดผ่าเส้นศูนย์กลางคืบหนึ่ง กลมรอบตัว หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงวิมุตติ วัดผ่าเส้นศูนย์กลางคืบหนึ่ง กลมรอบตัว หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ วัดผ่าเส้นศูนย์กลางคืบหนึ่ง กลมรอบตัว หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัส

สนะ พอถูกส่วนเข้า เห็นกายธรรม รูปเหมือนพระปฏิมากรเกตุดอกบัวตูม สีเหมือนกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า หน้าตักโตเล็กตามส่วน อย่างโตที่สุดหย่อนกว่า ๕ วา อย่างเล็กที่สุดไม่เกินคืบหนึ่งไปนั้นเรียกว่ากายธรรม เกิดเป็นลำดับไป ก็รู้ว่า อ้อ! ธรรมเกิดขึ้นได้เพราะเหตุ เหตุที่เรากระทำลงไปนี่เอง เหตุของศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ

นี่แหละให้เข้าถึงกายธรรมได้ เข้าถึงได้แบบนี้ เห็นปรากฏอย่างนี้ทีเดียว กายธรรมโคตรภู กายธรรมพระโสดาทั้งหยาบทั้งละเอียดก็ทำไปแบบเดียวกันนี้ กายธรรมพระสกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียดก็ทำไปแบบนี้ กายธรรมพระอนาคา ทั้งหยาบทั้งละเอียดก็ทำไปแบบนี้ จนกระทั่งเข้าถึงกายธรรมพระอรหัตก็ทำไปแบบนี้

เมื่อธรรมปรากฏขึ้นเช่นนี้แล้ว พราหมณ์แกก็รู้ว่าธรรมเกิดแต่เหตุ เหตุที่กระทำลงไปอย่างนี้ ไม่กระทำไม่เกิด ถ้าไม่มีเหตุดังนี้เกิดไม่ได้ ต้องมีเหตุอย่างนี้จึงเกิดได้ เมื่อรู้จักเหตุดังนี้ ต้องทำลงไปในเหตุ ต้องการธรรมต้องทำลงไปในเหตุ ผิดเหตุละก็ ไม่เกิด นี่ชั้นหนึ่ง

ในคาถาที่ ๒ ว่า ยथा ทเว ปาตุภวุนติ ธมฺมา อาตปิโน ฉายโต พุราหฺมณสุส อถสุส กงฺขา วปยฺนฺติ สพุพา ยโต ขยํ ปจฺจยानํ อเวทึ

เมื่อโคตรธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เห็นจริงแท้ไม่ต้องสงสัย ยโต ขยํ ปจฺจยานํ อเวทึ เพราะพราหมณ์นั้นได้รู้ความสิ้นไปของปัจจัยทั้งหลาย ตรงนี้สำคัญนัก พราหมณ์นั้นได้รู้ความสิ้นไปของปัจจัยทั้งหลาย รู้ความสิ้นไป เมื่อพราหมณ์เดินขึ้นไปเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงกายพระอรหัต ก็รู้ทีเดียว รู้ชัดทีเดียว ที่จะขึ้นไปเช่นนี้ก็ต้องรู้ชัด เห็นชัดทีเดียว เพราะแก่เห็นแล้ว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ที่จะชะลอกายมนุษย์ไว้ ได้ดังนี้เพราะอภิขณา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ บังคับอยู่ บังคับธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์อยู่ ทั้งหยาบทั้งละเอียด กายทิพย์เล่า เพราะปัจจัยคือ โลภะ โทสะ โมหะ ทั้งหยาบทั้งละเอียด บังคับกายทิพย์ทั้งหยาบทั้งละเอียดอยู่ กายรูปพรหมทั้งหยาบทั้งละเอียดเล่า ทั้งหยาบทั้งละเอียด ก็เพราะปัจจัยคือ ราคะ โทสะ โมหะ ทั้งหยาบทั้งละเอียด บังคับกายรูปพรหมอยู่ ขึ้นไปจากภพไม่ได้ ไปไม่พ้นกายอรุปรหมเล่า ทั้งหยาบทั้งละเอียด เพราะกามราคะนุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชชานุสัย บังคับอรุปรหมทั้งหยาบทั้ง ละเอียดอยู่ พ้นจากภพไปไม่ได้

กายธรรมเล่า เพราะสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลฺลพตปฺรามาส เป็นสังโยชนิ เป็นปัจจัยคุ้มครองป้องกันไม่ให้หลุดพ้นไปจากโคตรภูบุคคลได้ ทั้งหยาบทั้งละเอียด เข้าถึงพระโสดา เป็นพระโสดาบันบุคคลแล้ว ทั้งหยาบทั้งละเอียด เพราะกามราคะ พยาบาท อย่างหยาบบังคับอยู่ ทั้งหยาบทั้งละเอียด กายพระสกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียดเล่า เพราะกามราคะ พยาบาทอย่างละเอียดมันบังคับอยู่ ทั้งหยาบทั้งทั้งหยาบทั้งละเอียด พระสกทาคาไปไม่ได้ ติดอยู่เพียงแค่พระสกทาคานี้ เมื่อเข้าถึงพระอนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ก็รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา สังโยชนิเบื้องต้นนี้เอง นี่เป็นปัจจัยคุ้มครอง

ป้องกันไม่ให้พระอรหันต์ได้ เป็นลัทธิเป็นสลักอยู่อย่างนี้ ท่านก็อุตสาหะพยายามให้เข้าถึงพระอรหันต์
เดินทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ พอบรรลุเป็นพระอรหันต์ หลุดจากรูปราคะ อรูป
ราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา เรียกว่า ชีณาสโว ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ
ทิฏฐาสวะ ไม่มีในพระอรหันต์ เมื่อไม่มีในพระอรหันต์เห็นชัดเช่นนี้ ท่านก็รู้นะซี รู้ชัด เห็นชัดทีเดียวว่า นี่
แหละ ยติ ขยี้ ปัจจยานัน อเวทิ พรหมณินันได้รู้ความสิ้นไปของปัจจัยทั้งหลาย ไม่มีปัจจัยเลย ปัจจัย
ฝ่ายที่จะตรึงไว้ไม่มีเลย หลุดจากปัจจัยหมด เป็นพระอรหันต์ เป็นสมุจเฉตพหวน แน่นอนในพระพุท
ศาสนา

เมื่อรู้จักหลักเช่นนี้ ในบาทที่ ๓ รับรองอีก รับรองที่เดี๋ยวนั้น ยทา หเว ปาตุภวุนติ ธมฺมา อาตาปิโน
ฉายโต พุราหมณฺสุส เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พรหมณผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ วิรูปยํ ติฏฐุนติ
มารเสนํ พรหมณินันย่อมกำจัดมารและเสนามารเสียได้ สุโรว โภกาสยมนตฺลิกฺขนฺติ ดำรงอยู่เหมือน
ดวงอาทิตย์ ผุดขึ้นมากำจัดมืด กระทำอากาศให้สว่างฉนั้น นี่ปรากฏเป็นพระอรหันต์แล้วอย่างนี้ สว่าง
เป็นพระอาทิตย์กลางวันเรื่อย ไม่มีค่ำเลย เมื่อยังไม่ถึงพระอรหันต์ละก็ ยังมีค่ำ ยังมีสว่างอยู่ ถ้าถึงพระ
อรหันต์ละก็ ไม่มีค่ำเลยทีเดียว มีสว่างตลอด เพราะดวงธรรมเต็มที่แล้ว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหันต์
นั้นวัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัว ดวงนั้นยิ่งกว่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ไปอีก ดวงจันทร์ก็ดี
ดวงอาทิตย์ก็ดี ส่องให้สว่างในที่ ที่ส่องได้ ที่ลึกลับลงไปใต้แผ่นดินส่องไม่ได้ ถ้าหาส่องไม่ถึง

ดวงธรรมของพระอรหันต์นั้น ใต้แผ่นดินก็สว่างหมด เห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ก็สว่างหมด เห็นสว่าง
ตลอดหมด ในถ้ำ ในเหว ในปล่อง ในไส้ฟุ้ง ตับไต เห็นตลอดหมด ปรากฏอย่างนี้ ท่านจึงได้เทียบ
ด้วย สุโรว โภกาสยมนตฺลิกฺขนฺติ เหมือนดวงอาทิตย์อุทัยขึ้นมาแล้วกำจัดมืด ทำอากาศให้สว่าง ดวง
ธรรมก็ทำให้สว่างยิ่งกว่านั้น สว่างในไส้ฟุ้งตับไต สว่างหมด ในภูเขา ดวงอาทิตย์ส่องได้แต่ในที่ที่ส่อง
ได้ ในที่ ลึกลับเข้าไปในภูเขาเข้าไปส่องไม่ได้ ส่วนดวงธรรมส่องเข้าไปได้ตลอดหมด ท่านจึงได้ยืนยัน
ว่า นตฺถิ ปญฺญา สมา อากา แสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญาไม่มี ดวงธรรม นั้นแหละ ละให้เกิด
ปัญญาสว่าง ไม่มีที่กำบังอันใดแต่ชนิดเดียว จะกำบังก็กำบังไม่ได้ ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดกำบังได้เลย ส่อง
สว่างได้ตลอด นี่ท่านจึงได้ชี้ว่าเหมือนยังกับดวงอาทิตย์ผุดขึ้น เหมือนดวงอาทิตย์เกิดขึ้นแล้วกำจัดมืด
ทำอากาศให้สว่าง ดวงธรรมก็เทียบด้วยอย่างนั้นเหมือนกัน

นี่เป็นอุทานคาถา พระบรมศาสดาทรงตรัสเทศนา เป็นธรรมอันลึกซึ้ง ฟังพอดีพอร้ายไม่รู้เรื่อง เมื่อ
เป็นของลึกซึ้งขนาดนี้ละก็ จำเอาไว้ว่าเราจะต้องทำให้เป็นเหมือนอย่างนี้ นี่ที่เขาเป็นธรรมกายเขารู้
หนา แค่นี้เขาเข้าใจทีเดียวว่า อ้อ! ต่ำรับต่ำรา มีจริงอย่างนี้ เราก็เห็นจริงเหมือนต่ำราแล้ว ถูกต้อง
ตามต่ำราแล้ว ผู้ที่ไม่เห็นไม่เป็นปรากฏก็เท่ากับตาบอด ไปไหนไม่รอด ติดอยู่แค่กายมนุษย์นี้เอง ดวง
ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ก็ไม่เห็นไม่เป็นกับเขา เมื่อไม่เห็นไม่เป็นกับเขาก็ไม่มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ก็
เป็นทุกข์ข้อยู่รำไป ไม่มีสุข ผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ก็เป็นสุข ที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า

ทิฏฐมมุขวิหาริ ผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันทันตาเห็น ถ้ามีธรรมเป็นเครื่องอยู่ละก็ เป็นสุขในปัจจุบันทันตาเห็น เป็นสุขเดี๋ยวนั้น ท่านยืนยันด้วยว่า อกาลิโก เมื่อเข้าไปถึงดวงธรรมนั้น แล้ว เป็นสุขเดี๋ยวนั้น ไม่ต้องผลัดกาลเวลา ไม่มีกาลเวลา จะได้เลื่อนความสุขมาในเวลานั้นในเวลา นี้ไม่มี พอถึงก็สุขทีเดียว ไปถึง เดี๋ยวนั้นเป็นสุขเดี๋ยวนั้นทีเดียว จึงเรียกว่า อกาลิโก แล้วไม่ใช่เท่านั้น เป็นดวงแจ่ม แจ่มกระจ่างสว่างกับใจอยู่ อาจจะมีบุคคลผู้อื่นเข้ามาดูได้ รูปพรรณสัณฐานเป็น อย่างนี้ นี่เหมือนกับเทศน์ให้ฟังอย่างนี้แหละ เรียกบุคคลผู้อื่นให้เข้ามาดูได้ เป็นดวงขนาดนั้นๆ โต เท่านั้น สว่างถึงนั้น อาจจะมีบุคคลผู้อื่นให้เข้ามาดูได้อย่างนี้ นี้เรียกว่า เอหิปสุสิโก โอปนยิโก ไม่ใช่เป็นของแข็ง น้อมเข้าไปในใจก็ได้ น้อมเข้าไปตั้งอยู่แคไหนก็ได้ น้อมออกข้างนอกก็ได้ น้อมลง ข้างล่าง ซ้ายขวาหน้าหลัง นอกใน น้อมไปได้ตามชอบใจหมดทั้งสิ้น ไม่ผิด นั่นเป็นของอ่อนตามใจ อย่างนั้น เรียกว่า โอปนยิโก เป็นของน้อมได้ตามชอบใจ ปัจจุบัน เวทิตัพโพ วิญญูหิ ผู้รู้ รู้ได้เฉพาะ ตัว ใครเข้าถึงใครก็รู้ ใครทำเป็นใครก็เห็น ใครได้ใครก็ถึง ใครไม่ได้ใครก็ไม่ถึง ใครไม่เป็นใครก็ไม่เห็น เท่านั้น ปรากฏอย่างนี้ นี่แหละอุทานคาถา ที่พระศาสดาทรงประสงค์แสดงไว้

ที่ชี้แจงแสดงมาแล้วนี้ตามวาระพระบาลีคือความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย พอสมควรแก่เวลา เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติในอุทานคาถาตั้งแต่ต้นจนจบตอนนี้ ขอ ความสุขสวัสดิ์จึงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า สัพพพุทธานุภา เวณ ด้วยอานุภาพพระพุทธเจ้าทั้งปวง สัพพมุนานุภาเวณ ด้วยอานุภาพพระธรรมทั้งปวง สัพพสงฆานุ ภาเวณ ด้วยอานุภาพพระสงฆ์ทั้งปวง ปิฎกตฺตยานุภาเวณ ด้วยอานุภาพปิฎกทั้ง ๓ คือ วินัย ปิฎก สุต ตันตปิฎก ปรมัตถปิฎก ชินสาวกานุภาเวณ ด้วยอานุภาพชินสาวกของท่าน ผู้ชนะมาร จงดลบันดาล ความสุขสวัสดิ์ให้อุบัติบังเกิดมีเป็นปรากฏในชั้นปัญจกแห่งท่านทานิสสราบดีทั้งหลายบรรดามา สมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจง แสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมิกถา ด้วยอรรถนัยมความเพียงเท่านี้

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ